

Frinnaryds kyrka

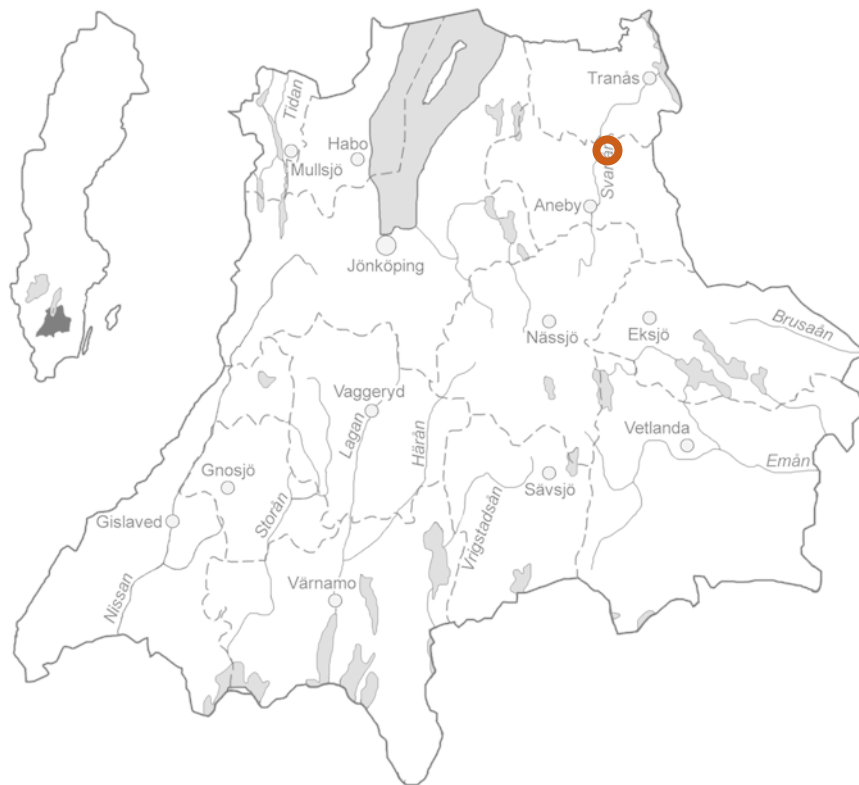
Antikvarisk medverkan i samband med byte av yttertak,
Frinnaryds socken i Aneby kommun, Jönköpings län, Linköpings
stift

Frinnaryds kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med byte av yttertak,
Frinnaryds socken i Aneby kommun, Jönköpings län,
Linköpings stift

Jönköpings läns museums dnr: 2021-089
Länsstyrelsens dnr: 433-1895-2021

Rapport och foto: Anders Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

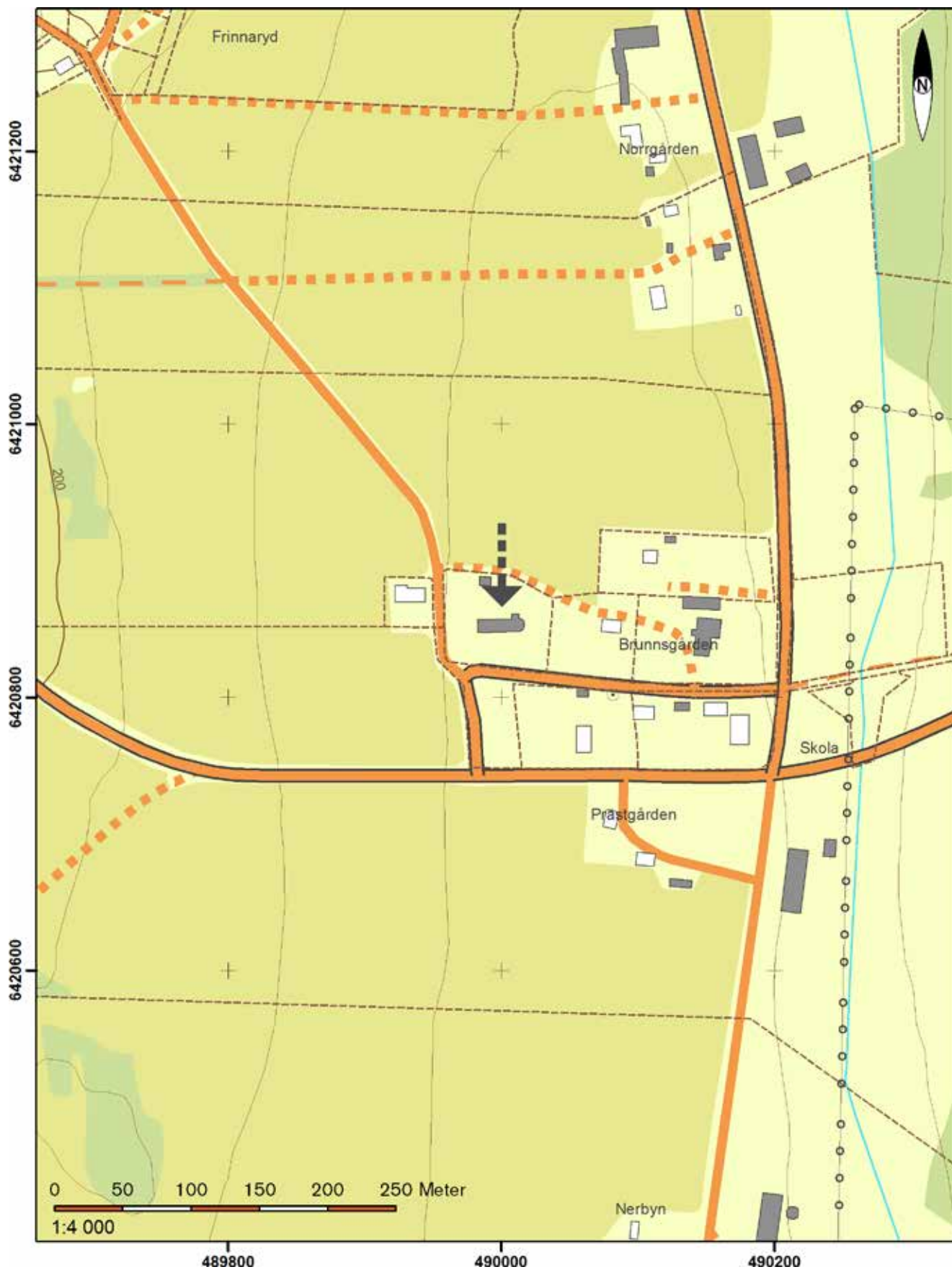
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	6
Konsekvensanalys med anledning av föreslaget takbyte.....	7
Vidtagna åtgärder.....	7
Sammanfattning.....	10
Administrativa uppgifter.....	11
Referenser.....	11
Arkiv.....	11
Tryckta källor och litteratur.....	11

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade tillstånd till byte av yttertakets på långhuset från spån till kopparplåt på Frinnaryds kyrka den 1 april 2021. Beskrivningen av åtgärderna utgjordes av en offert från T. Ljungdahl Byggnadsvård AB och baseras på de åtgärder som beskrivs i den antikvariska konsekvensbeskrivningen, se nedan. Länsstyrelsens beslut stadgar att arbetena skall följas av antikvarisk medverkan. Aneby pastorat har valt att anlita Jönköpings läns museum för antikvarisk medverkan. Handläggare har varit antikvarie Anders Franzén, som även sammanställt föreliggande rapport.

Arbetena genomfördes under perioden februari till augusti 2022. Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

Syfte

Syftet med arbetena var att byta ut långhusets spåntaksbeklädning mot ny kopparplåt i skivtäckning.

Syftet med antikvarisk medverkan var att ge antikvariska råd och dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men även att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser.

Historik

Frinnaryds kyrka uppfördes under tidig medeltid, troligen under 1200-talet. Kyrkan uppfördes av gråsten med kor och absid, ett litet fönster i södra muren och ett i absiden. Under 1300-talet tillkom sakristian mot norr. 1659 drabbades kyrkan av ett blixtnedslag som förvandlade den till en ruin, men murarna stod kvar efter branden. Kyrkan återuppfördes på de gamla murarna direkt efteråt.

År 1858 byggdes kyrkan om och kyrkorummet förlängdes åt väster med 6,2 meter. Nya fönsteröppningar togs upp i norra muren och i södra muren förstörades befintliga fönster.

Efter ombyggnaden uppfördes ett västtorn efter ritningar av arkitekten Hugo Hammarskjöld 1889 och därför kunde klockstapeln söder om koret rivas. Inför tornbygget utvidgades kyrkogården åt väster med 15 meter för att lämna plats åt bygget. Efter detta har kyrkan i stort det exteriöra utseende som den har idag.

Frinnaryds kyrka 2004. Foto Jonas Haas, JLM.

FAKTA

Antikvarisk medverkan

Antikvarisk medverkan innebär att en antikvarie deltar i en byggprocess. Denna medverkan kan omfatta rådgivning, deltagande i byggmöten och besiktningar, lämnande av detaljanvisningar, dokumentation och rapportering av byggnadshistoriska iakttagelser. Det är vanligen myndigheter som i sin tillståndsgivning beslutar att byggnadsarbeten skall följas av antikvarisk medverkan.

Frinnaryds kyrka 1911. Foto Algot Friberg, JLM.

Konsekvensanalys med anledning av föreslaget takbyte

Spåntak är ett takmaterial med långa traditioner och det har använts på många kyrkor i Jönköpings län. I dag är spåntak främst bevarade på några av länets medeltida kyrkor. Senare decenniers erfarenhet visar att spån är ett material med begränsad hållbarhet. Spån tycks ha hållit många år i äldre tid, men i dag aktualiseras fullständiga byten redan efter ett tiotal år. En så kort livslängd på ett så kostsamt takmaterial är problematiskt och därför har ersättning av spåntak med andra material börjat diskuteras samtidigt som undersökningar gjorts angående denna korta livslängd.

Under senare år har exempelvis spåntaket på Forserums kyrka ersatts av ett nytt tak av kopparplåt. Motivet till att detta kyrktak erhöll kopparplåt i stället för spån förklaras främst av tekniska förutsättningar. Forserums kyrka har en öppen takstol vilket innebär att en stor del av takets konstruktion och beläggning är uppvärmd året om. Detta medför att spånen är utsatta för fukt och röta året om i stället för att vara nedkylda. Ventilationen under spånen tycks också ha varit undermålig. Det kan även vara så att spånens kvalitet varit bristfällig – spånen har haft för stor andel splint på bekostnad av kärnveden.

Frågan om beläggningen på Frinnaryds kyrka fördes mellan Aneby pastorat och Linköpings stift centralt. På initiativ av stiftet genomfördes en antikvarisk konsekvensbeskrivning inför ett eventuellt byte av långhusets takbeläggning från furuspån till falsad koppertak. Denna konsekvensbeskrivning utfördes på uppdrag av stiftet av konsultbolaget Ingvar Hedenrud, Kulturbyggnad AB och den färdigställdes i december 2020.

Konsekvensbeskrivningen undersöker yttertaketets historia och resonerar kring vad ett byte av takmaterial skulle medföra från kulturhistorisk synpunkt. Sammanfattningsvis konstaterar Hedenrud att det befintliga spåntaket har omfattande rötskador och han bedömer att ett byte till kopparplåt visserligen riskerar att ge ett splittrat intryck med olika material på torn, långhus å ena sidan och kor, absid och sakristian å den andra, men att ett långhustak av koppar ansluter till tornets koppertak samt att kopparplåten kommer att mörkna och härigenom erhålla en i förhållande till tjärade spån liknande kulör.

Mot bakgrund av denna konsekvensbeskrivning lämnade länsstyrelsen tillstånd till materialbytet på kyrkans långhus 2021.

Vidtagna åtgärder

Arbetena genomfördes sektionvis för att undvika takläckage. Spånen revs och takbotten kontrollerades. Sett från vinden tycktes takbottenbrädorna skilja sig mellan den östra och den västra delen, vilket skulle ha sin förklaring av långhusets förlängning. När den blottlagda takbotten studerades på utsidan var denna skillnad

Forserums kyrkas tak erhöll kopparplåt som ersättning för ett tidigare spåntak 2016-17.

Konsekvensutredningen utförd av Kulturbyggnad AB genom Ingvar Hedenrud.

Insidan av takbotten närmast koret.

Vid takfoten hade undertakets brädor bytts ut vid den senaste spånolaggningsen.

inte skönjbar. Det kan vara så att hela takbotten på långhuset var samtida. Alla brädor hade kanter som var snedskrädda, vilket är brukligt. Brädorna var generellt ramsågade och spikade med smidd spik. På det norra takfallet fanns en sekundär igensättning efter en tidigare skorsten. Nedtill hade brädor bytts vid den senaste spånolaggningsen. På takbotten lades takpapp på vanligt sätt.

Detalj av takbottenbrädor där brädorna har snedskrädda kanter.

Ny falsad kopparplåt (0,6 mm) lades, som alltid, i skivformat (860 x 530 mm). Hakfalsarna gjordes mötande, dvs en maximal förskjutning om 50 mm tilläts.

Luftning av taket ordnades genom ventiler på det norra takfallets högst upp vidnocken. Dessa tre ventiler gjordes breda, men mycket låga, vilket gör att de inte är iögonfallande. De erhöles således ungefär samma utformning som de som ordnades på tornspiran några år tidigare.

Långhustakets anslutning mot tornväggen bibehöles vad gäller höjden. Vidnocken syns en flack ventilöppning.

Långhustaket har vindskivor mot öster och väster. Dessa ersattes med nya med liknande dimensioner. I det nordvästra hörnet hade vindskivan en rundning, i sydväst hade den en rak avslutning, i sydost hade den en avsågning i 45° vinkel och i nordost gick den ner mot sakristian. De nya vindskivorna erhöll en enhetlig avslutning i likhet med den utformning som den nordvästra avslutningen haft, dvs en rundad figursågning, eftersom denna var mest arbetad och kanske också äldst. Vindskivorna ströks med trätjära.

Ovan: Vindskiva med rundad avslutning i långhusets nordvästra hörn. Denna utformning valdes för alla nya vindskivor.

Nedan: Vindskiva med enklare avslutning vid långhusets sydvästra hörn.

Långhustaketets anslutning mot tornet gjordes om, men den uppskjutande plåten mot tornväggen gjordes lika låg som den varit tidigare. Enstaka puttskador som uppstått redan tidigare eller i samband med arbetena lagades med hydrauliskt kalkbruk och avfärgades i vitt.

Vid den östra gavelspetsen fanns en vindflöjel. Denna monterades ner, målningsbehandlades och sattes åter upp. Själva den rörliga

Vindflöjeln efter återuppsättningen vid långhusets östra gavelspets.

Ett nytt åskledarfäste.

Det nya taket vid slutbesiktningen.

Ovan: Frinnaryds exteriör med det nya taket.
Till höger: Det norra takfallet.

flöjeln hade mindre skador och efter diskussion lagades dessa i stället för att byta ut flöjeln. Eftersom den nu inte skulle sättas upp på ett spåntak utan ett plåttak ändrades infästningen. Denna gjordes av målad plåt som sitter något utanför hängskivorna/vindskivorna.

Alla åskledarfästen byttes ut mot nya, rund av en icke iögonfallande modell. Åskledarlinorna återanvändes.

Arbetena genomfördes delvis vintertid med snötäckta takfall, vilket i viss mån försvårade dokumentationen.

Inför arbetena dokumenterades det befintliga taket, men eftersom det var vinter doldes en del under snön.

Sammanfattning

Frinnaryds kyrka bedöms vara uppförd på 1200-talet, men den har genomgått många förändringar genom åren. Inför den nu genomförda renoveringen hade långhuset ett tak belagt med spjälkade spån. Nu ersattes dessa spån av kopparplåt i skivtäckning. Förutom bytet av takmaterial har berörda vindskivor bytts ut och tjärats och vindflöjeln lagats och målats.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 433-1895-2021
Jönköpings läns museums dnr: 2021-089
Byggherre: ..... Aneby pastorat
Projektledare: ..... Curt Nylén, Aneby pastorat
Byggentreprenör: ..... T Ljungdahl byggnadsvård AB
Plåtentreprenör: ..... Plåtanton AB, Tranås
Antikvarisk medverkan: ..... Anders Franzén
Rapportansvarig: ..... Anders Franzén
Rapportgranskning: ..... Veronica Olofsson
Län: ..... Jönköpings län
Kommun: ..... Aneby kommun
Socken: ..... Frinnaryds socken
Fastighetsbeteckning: ..... Frinnaryds kyrka

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm (ATA)

Handlingar rörande Frinnaryds kyrka

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Frinnaryds kyrka

Tryckta källor och litteratur

Haas, Jonas. 2006. *Frinnaryds kyrka, Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2006:86.

Det nylagda koppartaket på det södra takfallet.

Frinnaryds kyrka bedöms vara uppförd på 1200-talet, men den har genomgått många förändringar genom åren. Inför den nu genomförda renoveringen hade långhuset ett tak beklagt med spjälkade spån. Nu ersattes dessa spån av kopparplåt i skivtäckning. Förutom bytet av takmaterial har berörda vindskivor bytts ut och tjärats och vindflöjeln lagats och målats.

Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

